

Н.Я. Слободян

N. Slobodjan

Н.Я. Слободян

Роль інтеграційних процесів у регулюванні організаційно-економічного механізму підприємств молочної промисловості України

Розглянуто причини та проблеми утворення інтегрованих підприємств у молочної промисловості України. Визначено особливості розвитку інтеграційних процесів у молокопереробному підкомплексі. Досліджено стан сировинної бази молокопереробних підприємств.

Ключові слова: Молочна промисловість, інтеграція, механізм.

Вступ. Для успішного розвитку агропромислового виробництва в Україні важливого значення набувають процеси інтеграції сільськогосподарських підприємств і харчової переробної промисловості, спрямовані на раціональне використання сировини, поліпшення якості виготовлення продуктів та підвищення ефективності агропромислового виробництва. Інтеграційні процеси досліджували багато вітчизняних вчених, зокрема П.Саблук, Л.Мельник, В.Бойко, А.Брезвін, О.Онищенко, М.Хорунжий, П.Макаренко, І.Червен, А.Карпенко. Проте окремі питання поки що досліджені недостатньо.

Постановка завдання. В сучасних умовах виникла необхідність негайної розробки та впровадження організаційних й економічних механізмів, що дозволили б посилити інтеграцію переробних і обслуговуючих підприємств із сільськогосподарськими виробниками.

З переходом до ринкової економіки міжгалузеві зв'язки в рамках адміністративно-командної системи в основному зруйнувалися. Дослідження з проблеми агропромислової інтеграції також не проводилися. Увага науковців та практиків в основному була зосереджена на

розробці методології і практичних рекомендацій з роздержавлення і приватизації підприємств АПК, формування і функціонування аграрного ринку. Помилково вважалося, що проблема посилення взаємозв'язків і взаємодії переробних і обслуговуючих підприємств з сільськими товаровиробниками, забезпечення еквівалентності обмінно-розподільних відносин автоматично стане паралельним результатом дії ринкових механізмів після організації розгалуженої мережі різного роду господарських товариств і їх об'єднань, виробничих, і споживчих кооперативів. Однак цього не сталося, більше того, дезінтеграція учасників агропромислового виробництва посилилася в порівнянні з дореформеним періодом. Після того, як була реалізована державна програма приватизації, ще більш поглибилися протиріччя між інтересами сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих підприємств, диспаритет цін і тарифів на ресурси і послуги, сільськогосподарську сировину і на кінцеву продукцію, незбалансованими стали обмінно-розподільчі відносини.

В цих умовах розширюється пошук оптимальних форм економічних взаємозв'язків між партнерами молокопродуктового виробництва, які дозволять підвищити конкурентоспроможність вітчизняного виробника молочної продукції і стабілізувати ринок молокопродуктів. Тому у ринкових умовах зростає роль агропромислової інтеграції, адже вона виступає механізмом погодження інтересів, важливим чинником підвищення соціально-економічної ефективності функціонування продуктивних підкомплексів, зокрема молокопродуктового.

Результати дослідження. Інтеграція, у процесі якої об'єднуються промисловість і сільське господарство, називається агропромисловою. Вивчення теоретичних джерел показало, що при визначенні поняття агропромислової інтеграції не існує єдиної позиції. Часто поняття кооперації та інтеграції в агропромисловому комплексі ототожнюються. Узагальнення різних поглядів економістів-аграрників на цю проблему дозволяє розглядати агропромислову інтеграцію як специфічну форму кооперації, що заснована на комбінуванні стадій виробництва. Термін "інтеграція" відображає

соціальну природу процесу як форми кооперації виробництва. З економічної позиції він не рівнозначний кооперації і відрізняється більш тісними і вертикально спрямованими зв'язками.

Агропромислова інтеграція - це складний процес технологічного, економічного та організаційного з'єднання (зрощування) взаємозалежних етапів виробництва, а саме збереження, переробки, доставки до споживача продуктів харчування і предметів споживання із сільськогосподарської сировини [1].

Об'єктивна необхідність агропромислової інтеграції пов'язана для сільських товаровиробників у всіх країнах з більшою технічною відсталістю сільськогосподарського виробництва у порівнянні з промисловістю, сезонністю аграрного виробництва, залежністю його від природно-кліматичних умов, стихійністю ринку сільськогосподарської продукції, необхідністю підвищення конкурентоздатності виробництва. Тому вкладення капіталу тільки в сільське господарство - це великий ризик. Сільськогосподарські підприємства вступають в інтеграційні зв'язки у першу чергу з метою зменшення виробничого ризику, у той час як переробні та інші підприємства АПК прагнуть забезпечити стабільні доходи завдяки надійній сировинній базі, гарантованому збуту своєї продукції або наданню послуг.

Харчова промисловість України як ніяка інша дозволяє широко використовувати в своїй діяльності об'єднання підприємств за принципами вертикальної інтеграції, що передбачає поєднання інтересів підприємства у сфері виробництва сільськогосподарської сировини та її переробки харчовими підприємствами. Утворення таких об'єднань перш за все надає сільськогосподарським підприємствам гарантії збуту та переробки всієї сировини, а переробним підприємствам – надійні сировинні бази. Принципи горизонтальної інтеграції використовуються для укрупнення бізнесу в одній з галузей харчової промисловості та передбачають поєднання великих капіталів в руках одного власника, що призводить до поглинання чи злиття підприємств.

Основним критерієм ефективності тієї або іншої форми агропромислової інтеграції є здатність підтримувати і розвивати виробничо-економічні зв'язки, що у свою чергу свідчить про рівень зближення інтересів партнерів і результатів функціонування інтегрованого формування.

З переходом до ринкової економіки створюються реальні умови розвитку інтеграційних процесів у молокопродуктовому виробництві, оскільки головною передумовою успішного функціонування молокопродуктового підкомплексу є поєднання процесів виробництва, заготівлі, переробки і транспортування молока в цілісну систему виробництва кінцевої продукції. Однією із складових молочного виробництва і продовольчого достатку є розвиток інтеграційних процесів з позиції економічних інтересів виробників молока та переробних підприємств, а найбільш важливою складовою – реформування ціноутворення з метою отримання рівновеликого прибутку.

Щодо зарубіжного досвіду, то єдиний ринок молока і молочних продуктів розпочав функціонування в ЄС в 1968 році. Більше третини фермерів в ЄС займається виробництвом молока і молочних продуктів. При цьому понад 80% молока на молокопереробні підприємства постачають кооперативи. Під впливом структурно-технологічних факторів молочні кооперативи стали великими вертикально інтегрованими об'єднаннями і тому можуть впливати на закупівельні ціни на молоко-сировину, оскільки члени кооперативу є співвласниками виробництва, переробки, торгівлі.

В Україні ж виробники молока і підприємства-переробники сьогодні не пов'язані між собою ніякими, особливо економічними важелями. Кожний працює на себе: виробник намагається виробити більше молока і якнайдорожче реалізувати його, переробник навпаки — намагається купити молоко для переробки по найдешевшій ціні, щоб теж мати відповідну вигоду. Спільним елементом, що повинен об'єднувати виробника молока з переробним підприємством є якість молока як сировини. Обидві сторони повинні намагатися забезпечити найвищу якість молока, так як якість молока є найважливішим чинником подальшого виробництва високоякісних молочних

продуктів. Чим вища якість молока і чим швидше буде здійснено його переробку, тим якіснішими будуть готові молочні продукти. Цей взаємозв'язок є вирішальним і обидві сторони повинні працювати спільно, проводячи навчання, тестування та обмінюючись думками щодо підвищення якості продукції та поліпшення фінансового становища кожної із сторін. Втім, незважаючи на очевидність таких тверджень для кожного, хто має відношення до молочної галузі, фактом залишається те, що багато переробників вважають можливим усунення деяких дефектів низькоякісного молока шляхом його ретельної та добре спланованої переробки і в результаті отримати молочні продукти, якість яких буде вищою за очікувану. Звичайно, це не відповідає дійсності.

Основна проблема якості молока полягає в тому, що на сьогоднішній день в структурі переробленого молока частка приватного сектору складає приблизно 65%, в той час як на початку 1990-х років вона становила трохи більше ніж 7%. Справа в тому, що якість молока, яке закуповується в особистих господарствах, найчастіше значно нижча, ніж молока, виробленого сільськогосподарськими підприємствами. Аналіз показує, що до основних причин наявної кризи у молочному скотарстві та молокопродуктовому підкомплексі можна віднести наступні: руйнація старої колгоспно-радгоспної системи господарювання без створення нової системи ринкового типу; неврегульованість ціноутворення, витратний механізм господарювання, що зумовлює виробництво продукції з високою собівартістю; відставання кормової бази від потреб тваринництва [3].

У зв'язку з вищеперерахованими причинами для молочної галузі дуже важливе є вирішення питання щодо забезпечення тісної взаємодії виробників та переробників сільськогосподарської сировини, оскільки економічна стабільність функціонування і розвитку підприємств молочної промисловості залежить від усталених взаємовідносин з виробниками сільськогосподарської продукції, стабільності сировинної бази та якості молока, що поступає на підприємства. Це призводить до необхідності удосконалення економічних механізмів

регулювання діяльності цих підприємств. Таким чином економічна доцільність інтеграції виробників молока та молокопереробних підприємств зумовлена:

- потребою в повному й рівномірному завантаженні виробничих потужностей підприємств молокопереробної галузі;
- потребою аграріїв у надійному й сталому ринку реалізації молока, а переробних підприємств - у стабільному джерелі його придбання.

Створення вертикально інтегрованих структур у молочній промисловості передбачає технологічний ланцюжок виготовлення молочної продукції: сільськогосподарського товаровиробника – виробника готової продукції та означає органічне поєднання інтересів, спрямованих на одержання високих кінцевих результатів у спільній діяльності. За таких умов розвивається кооперація сільськогосподарського виробництва, формуються високопродуктивні технології виробництва та переробки молока, поглиблюється спеціалізація підприємств, поліпшується техніко-технологічне обслуговування господарських структур, оптимізуються транспортні роботи, збільшується завантаження виробничих потужностей молокопереробних підприємств та обсяги виробництва молочної продукції.

Доцільність створення вертикально інтегрованих підприємств в молочній промисловості об'єктивно обумовлена. Досліджено, що велике молокопереробне підприємство здатне ефективно функціонувати за умови, коли воно має власні базові господарства з поголів'ям корів не менше 300-500 одиниць. Очевидно, організувати стабільне забезпечення переробного підприємства необхідною сировиною за рахунок одних лише господарств населення (на які в середньому приходиться всього 0,7 голови молочного поголів'я великої рогатої худоби) значно складніше.

Серед позитивних характеристик утворення вертикально інтегрованих підприємств слід відмітити процес стабілізації постачання молока на підприємства та завантаження виробничих потужностей молокопереробних заводів. Щоб у майбутньому гарантувати собі наявність потрібної кількості сировини належної якості, молокопереробним заводам необхідно інвестувати

товаровиробників молочної сировини: постачати сучасне доїльне та холодильне устаткування, засоби гігієни і догляду за молочним стадом, кормозбиральну техніку, вкладати кошти на розширення пасовищ та поліпшення якості кормів.

Горизонтальна інтеграція як форма внутрішньогалузевого кооперування та поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного ланцюга також має місце в молочній промисловості. Кооперування господарств значною мірою знижує виробничі витрати і є однією з найбільш сприятливих форм для виробництва конкурентоспроможної продукції. Власники горизонтально інтегрованих підприємств застосовують методи злиття чи поглинання “слабших” підприємств на користь “сильніших”.

Організаційно-економічні відносини підприємств молокопереробного підкомплексу є складовою частиною механізму агропромислової інтеграції. Він являє собою підсистему господарського механізму агропромислового комплексу, який є у свою чергу є складовою частиною всього господарського механізму.

Механізми агропромислової інтеграції в молокопродуктовому підкомплексі - це система взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих організаційних, економічних, соціальних, екологічних, правових і науково-методичних засобів впливу на учасників агропромислового виробництва, які забезпечують єдність і спрямованість своїх інтересів, цілей і дій для досягнення спільних запланованих результатів.

Окремі види та інструменти засобів впливу на учасників агропромислової інтеграції в молокопереробному підкомплексі - це по суті, окремі (спеціальні) інтеграційні механізми. У таблиці 1 в системному вигляді розкриті засоби, за допомогою яких суб'єкт управління – державні органи та господарюючі суб'єкти – повинні впливати на учасників інтеграції, тобто на трудові колективи підприємств і організацій, які включені в інтеграційні процеси.

Таблиця 1.

Засоби та інструменти впливу на учасників агропромислової інтеграції

Вид	Зміст	Інструменти (окремі інтеграційні механізми)
Організаційні	Форми і методи державного і господарського планування і регулювання інтеграційних процесів і діяльності учасників інтегрованих агропромислових формувань (об'єднань)	Регіональні цільові програми розвитку агропромислової інтеграції, організаційні моделі і проекти інтегрованих процесів, інтегрування агропромислових формувань (об'єднань), організаційно-технологічні норми, нормативи і правила взаємодії учасників інтегрованих формувань. Виробничо-фінансові і бізнес-плани діяльності інтегрованих формувань та їх учасників. Інші заходи організаційного характеру.
Економічні	Форми і методи економічного стимулювання регулювання інтеграційних процесів і діяльності інтегрованих формувань та їхніх учасників	Податкові, страхові, кредитні пільги, субсидії, інвестування, державне і господарське регулювання цін і цінових пропорцій, міжгосподарський і внутрішньогосподарський розрахунок. Фонди економічного стимулювання: резервні, страхові. Економічні норми, нормативи і правила взаємодії учасників інтеграційного процесу. Інші заходи економічного характеру.
Науково-методичні	Теоретичні і методологічні положення з розвитку та удосконалення інтеграційних процесів і діяльності інтегрованих формувань та їх учасників.	Методики, інструкції, рекомендації з розвитку і удосконалення інтеграційних процесів, раціоналізації діяльності учасників інтеграційних і інтегрованих формувань у вигляді інформаційно-консультативного обслуговування. Підвищення кваліфікації працівників інтегрованих формувань і органів управління агропромислової інтеграції.
Екологічні	Форми і методи екологічного регулювання інтеграційних процесів щодо екологічності виробництва продукції і використання ресурсів	Стандартизація та сертифікація продукції. Зменшення негативного навантаження інтегрованих формувань у процесі виробництва продукції на навколишнє середовище.
Правові	Форми і методи правового регулювання інтеграційних процесів і діяльності інтегрованих формувань та їх учасників.	Правові норми і нормативи державного і регіонального рівня з реалізації організаційних, економічних і науково-методичних засобів стимулювання і регулювання агропромислової інтеграції.

Окремі організаційні механізми являють собою форми зв'язків учасників агропромислової інтеграції, а також форми управління процесами спільної діяльності (організаційні, економічні і правові норми, нормативи і правила взаємодії). Вони впливають на учасників шляхом цілеспрямованого регулювання їх відносин при формуванні, функціонуванні і розвитку

інтеграційних процесів в молокопродуктовому підкомплексі. Рівень їх досконалості та ефективності визначається тим, наскільки забезпечене узгодження економічних інтересів і кожний учасник зорієнтований на досягнення кінцевих цілей об'єднання.

Загальний інтеграційний механізм в молокопродуктовому підкомплексі як система спеціальних засобів впливу повинна забезпечувати такі умови:

- стабільний фінансовий стан, конкурентноздатність інтегрованих агропромислових об'єднань та їх учасників на продовольчому ринку;
- зацікавленість учасників агропромислових об'єднань у досягненні високих кінцевих результатів від спільної діяльності;
- виконання взаємних зобов'язань;
- еквівалентність обміну і розподілу, запобігання матеріальних збитків одних учасників через невинувато високі накопичення в інших;
- збалансування відтворення матеріально-технічної бази і трудових ресурсів кожного учасника;
- оперативне реагування кожного учасника й об'єднання в цілому на внутрішні і зовнішні зміни (зміни цін, потреб учасників, кон'юнктури на ку кінцевої продукції), змінюючи відповідним чином внутрішню організацію об'єднання.

Висновки. Оцінка загальнонаціонального стану молочної промисловості та інтеграційних процесів в ній унеможливорює чіткий розподіл підприємств на горизонтально та вертикально інтегровані. Власники великих капіталів частіше всього використовують принципи як одного, так і іншого виду інтеграції. Отже, інтеграція виробників молочної сировини та її промислової переробки, формування і розвиток молокопереробного підкомплексу в Україні може охоплювати економічні, організаційні, техніко-технологічні, правові, соціальні та інші сфери і види діяльності.

Література

1. Венгерук І.Ю. Соціально-психологічні аспекти розвитку інтеграції // Науковий вісник НАУ. – 2001. – Вип. 35. – С. 275-278.
2. Дубицький В.В. Агропромислова інтеграція: теорія, еволюція, ймовірні перспективи розвитку: Наук.-практ.вид.-Кам'янець-Подільський. – 2003. – 208с.
3. Чагаровський В.П. Структуризація молочного ринку України // Молочна промисловість. – 2005. - № 7 (22). С. 5-6.